

κῆς θεολογίας ἀπὸ τοῦ Ὁριγένους μέχρι τοῦ Αὐγουστίνου καὶ τοῦ Ψευδοδιονυσίου καὶ δι' αὐτῶν ἐφ' ὅλης τῆς φιλοσοφίας τῶν μέσων αἰώνων. Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἀναγεννήσεως ἀνίσταται εἰς νέαν ζωὴν, γινόμενος πλήρως γνωστὸς καὶ ἀπηλλαγμένος τοῦ θεολογικοῦ περιβλήματος. Πλεῖστα στοιχεῖα τῆς φιλοσοφίας του ἐπανευρίσκωμεν καὶ εἰς τὴν νεωτέραν φιλοσοφίαν, ἣτις ὀδηγεῖται πάλιν εἰς τὸν γνήσιον πλατωνισμόν διὰ τοῦ Γκαῖτε, τοῦ Σίλλερ καὶ τῶν ἄλλων ρομαντικῶν. Ὁ Ἐγκελς, ὁ Σέλλιγγ, ὁ Σοπεγκάουερ ἐμπνέονται ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος, εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ ὁποίου ἐβοήθησεν αὐτοὺς ὁ Σλάϊερμάχερ, καὶ ἀναλαμβάνουσι πλατωνικὰς ιδέας εἰς τὰ συστήματα αὐτῶν. Τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐγονιμοποίησε τὸν Φέχνερ, ἐπ' αὐτοῦ ἐστήριξεν ὁ Λότσε τὴν ἠθικὴν του συνδέσας τὰς ἰδανικὰς ἀξίας αὐτῆς πρὸς τὰς πλατωνικὰς ιδέας. Εἰς αὐτὰς ἐπανέρχεται ἡ ἀξιολογικὴ φιλοσοφία τοῦ Βίνδελμπανδ καὶ τοῦ Ρίκερτ ὑπὸ μορφήν ἀξιῶν καὶ δεοντολογικῶν κανόνων. Τὸ ἰδεοκρατικὸν σύστημα τοῦ Ὁϊκεν ἀποπνέει τὸ ἄρωμα τῆς πλατωνικῆς ψυχῆς καὶ τοῦ πλατωνικοῦ πνεύματος. Ἡ φαινομενολογία τέλος τοῦ Χοῦσσερλ φιλοτεχνεῖ μεθόδους γνώσεως τῆς οὐσίας τῶν ὄντων ὀλίγον ἀπεχούσας ἀπὸ τὰς πλατωνικὰς.

Η ΠΡΑΓΜΑΤΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ

Ὁ Ἀριστοτέλης (384-322) ἦλθεν εἰς Ἀθήνας ἐκ Σταγείρων τῆς Χαλκιδικῆς, ὁπόθεν κατήγετο, δεκαοκταετῆς τὴν ἡλικίαν, ὅπου ἐχρημάτισεν ἐπὶ εἰκοσαετίαν ὀλοκληρον μαθητῆς τοῦ Πλάτωνος. Μετὰ τὸν θάνατον ἐκείνου μετέβη εἰς Μ. Ἀσίαν πρὸς τὸν Ἐρμείαν, τοῦ ὁποίου τὴν ἀδελφὴν ἐνυμφεύθη. Διατρίψας ἐπὶ τινὰ χρόνον ἐν Λέσβῳ μετεκλήθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως Φιλίππου ἐν ἔτει 343 ὡς διδάσκαλος τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἐπιστρέψας κα-

τόπιν πενταετοῦς ἐν Μακεδονίᾳ διατριβῆς εἰς Ἀθήνας ἴδρυσεν ἐν τῷ Λυκείῳ ἰδίαν σχολήν, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐδίδασκεν ἐπὶ 12 ἔτη, μετοικήσας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς Χαλκίδα, ὅπου ὀλίγον ἔπειτα ἐτελεύτησεν.

Ὁ Ἀριστοτέλης ἐγκατέλιπε τὸν πυρῆνα τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας, τὴν εἰς τὴν ψυχὴν πίστιν, οἷα ἐμφανίζεται παρὰ τῷ διδασκάλῳ του, ὡς ἐπιστημονικῶς ἀναπόδεικτον. Οὕτω ἐκρήμνισεν ὀλόκληρον τὸ οἰκοδόμημα τῆς θεωρίας τῶν ἰδεῶν του, ἵνα ἰδρῦσῃ ἄλλο παντελῶς νέον, ἐπὶ ἐδάφους ὀλιγώτερον ἐπισφαλοῦς, τῇ βοήθειᾳ τῶν ἐμπειρικῶν ἐπιστημῶν. Ἡ φιλοσοφία αὐτοῦ φέρει χαρακτῆρα ἐντελῶς διάφορον τῆς τοῦ Πλάτωνος. Ἡ μετὰ τὸ αἰσθητοῦ καὶ πνευματικοῦ κόσμου ἀντίθεσις ἐλλείπει ἐντελῶς ἀπ' αὐτοῦ. Τὴν ἐξέλιξιν τῶν καθ' ἕκαστον ὄντων πειρᾶται νὰ ἐξηγήσῃ ἐξ ἐμμόνων καὶ εἰς αὐτὰ ἐνοικουσῶν δυνάμεων.

Ἡ κριτικὴ τοῦ μαθητοῦ στρέφεται κατὰ πρῶτον λόγον ἐναντίον τοῦ τρόπου τῆς πλατωνικῆς νοήσεως καὶ τῶν πορισμάτων αὐτῆς. Ἡ ἐνόρασις, τὴν ὁποίαν ἐδίδασκεν ὁ Πλάτων, ὡς ἄμεσος γνῶσις φιλοσοφικῶν ἀντικειμένων, καὶ τὰ πορίσματα τῆς διαλεκτικῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐπ' αὐτῆς στηριζομένης γνώσεως ἀπορρίπτονται ὑπ' αὐτοῦ ὡς οὐδεμίαν ἐγγύησιν παρέχοντα περὶ τῆς ὀρθότητος αὐτῶν. Ἀντ' αὐτῆς ζητεῖ κατ' ἀρχὰς ὁ Ἀριστοτέλης νὰ καθορίσῃ τοὺς γενικοὺς νόμους, τοὺς ὁποίους δέον νὰ ἀκολουθῆ ἢ νόησις κατὰ τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν, γενόμενος οὕτω ὁ ἰδρυτὴς τῆς λογικῆς. Σκοπὸς αὐτοῦ εἶνε ἡ κατάδειξις τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὁποῖον δέον νὰ γίνεται ὁ ἔλεγχος τῆς ὀρθότητος τῶν κρίσεων καὶ τῶν συλλογισμῶν καὶ ἡ συγκρότησις ἐπιστημονικῆς μεθόδου τῆς ἀποδείξεως. Μόνον αἱ κρίσεις ἐκεῖναι δύνανται ν' ἀναγνωρισθῶσιν ὑπὸ τοῦ νοῦ ὡς ἀπολύτως ὀρθαί, αἵτινες παράγονται ἐκ προκειμένων κρίσεων ἀσφα-

λῶν. Ἐντεῦθεν ἀκολουθεῖ ὅτι πᾶσα αὐστηρῶς λογικὴ νόησις εἶνε κυρίως παραγωγική, κἀθοδος δηλαδή ἐκ τοῦ γενικοῦ ἐπὶ τὰ ἐπὶ μέρους. Τὴν παραγωγὴν ταύτην νέας κρίσεως ἐκ δεδομένων ἄλλων καλοῦμεν συλλογισμόν. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ περὶ συλλογισμῶν τμήμα τῆς λογικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους εἶνε τὸ σπουδαιότατον. Πᾶς συλλογισμὸς εἶνε κρίσις, τ. ἔ. σύνδεσις ἐννοιῶν. Κατὰ ταῦτα τὰ στοιχεῖα τῆς λογικῆς εἶνε αἱ ἐννοιαί, αἱ κρίσεις καὶ οἱ συλλογισμοί.

Πᾶσα ἐννοια δύναται νὰ ὑπαχθῇ ὑπὸ τὴν ἀμέσως ἀνωτέραν οὕτως, ὥστε ὅλαι νὰ ὑποτάσσωνται τέλος εἰς ὠρισμένας ἀνωτάτας ἐννοίας. Αἱ ἀνώταται αὗται, θεμελιώδεις ἐννοιαὶ ἢ κατηγορίαι, εἶνε κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη δέκα.

Ἄλλ' ὅμως αἱ κατηγορίαι αὗται δὲν ἔχουσι πλέον ἀξίαν διὰ τὴν νεωτέραν λογικὴν, ἐπειδὴ ἐγεννήθησαν ἐξ ἐνιαίας τινὸς λογικῆς ἀρχῆς καὶ εἶνε διὰ τοῦτο αὐθαίρετοι. Ἐκ τῶν ἐννοιῶν σχηματίζονται αἱ κρίσεις, διότι εἶνε σύνδεσις δύο ἐννοιῶν. Διαιροῦνται δὲ εἰς τρία εἶδη. Ἐκ κρίσεων αἵτινες ἔχουσι κοινὴν πρὸς ἀλλήλας ὠρισμένην ἐννοίαν, τὸν μέσον ὄρον, σχηματίζονται οἱ συλλογισμοί. Κατὰ τὴν διάφορον θέσιν τοῦ μέσου ὄρου διακρίνονται οἱ συλλογισμοί εἰς διάφορα εἶδη. Τὰ περὶ κρίσεων καὶ συλλογισμῶν ἐπραγματεύθη ὁ Ἀριστοτέλης μετὰ τοσαύτης τελειότητος, ὥστε τὰ ὑπ' αὐτοῦ εὑρεθέντα παρέμειναν ἀναλλοίωτα σχεδὸν καθ' ὅλους τοὺς ἔπειτα αἰῶνας. Δικαίως εἶπε περὶ τῆς λογικῆς αὐτοῦ ὁ Κάντιος ὅτι οὐδεμίαν πρόοδον ἐσημείωσεν ἀφ' ἧς στιγμῆς ἐγεννήθη. Εἰς δύο μόνον σημεία ἀπαντῶμεν ἐπίδοσιν ἐν τῇ νεωτέρᾳ λογικῇ. Τὸ μὲν δηλαδή προσέθηκεν εἰς τὰς κατηγορικὰς κρίσεις καὶ τοὺς κατηγορικοὺς συλλογισμοὺς ἐκείνης, τοὺς ὑποθετικοὺς καὶ τοὺς διαζευκτικούς, τὸ δὲ τὸ τέταρτον εἶδος τῶν συλλογισμῶν.

Τὴν περὶ ἰδεῶν θεωρίαν τοῦ Πλάτωνος θεωρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης ἐντελῶς αὐθαίρετον, οὔτε πρὸς τὰ δεδομένα τῆς ἐμπειρίας σύμφωνον, οὔτε διὰ τὴν νόησιν ἀναγκαίαν. Ἡ ἰδέα δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς αὐτοτελές τι ὄν, ὡς δὲν εἶνε δυνατόν ἐξ ἄλλου νὰ καταστῆ ὑποκείμενον τῆς γνώσεως. Πρὸ πάντων ὁμῶς κατ' οὐδένα τρόπον ἐξηγεῖται δι' αὐτῆς ὁ ἀντικειμενικὸς κόσμος, τὸν ὁποῖον γνωρίζουσιν εἰς ἡμᾶς αἱ αἰσθήσεις. Ἡ πείρα διδάσκει ὅτι ἡ γνώσις τῶν ἐννοιῶν εἶνε πάντοτε συνδεδεμένη μετὰ τῆς γνώσεως αἰσθητῶν ἀντικειμένων. Ἐκ τούτου ἔπεται ὅτι καὶ αἱ ἰδέαι δὲν δύνανται νὰ νοῶνται ὡς ὑπάρχουσαι ἔκτος τῶν ἀντικειμένων, ἀλλ' ἀνάγκη νὰ ὑπάρχωσι ἐν αὐτοῖς τούτοις τοῖς πράγμασι. Ταῦτα δὲν εἶνε δυνατὰ ἄνευ αὐτῶν. Διότι αὐταὶ παρέχουσιν εἰς αὐτὰ τὴν μορφήν. Αἱ ἰδέαι λοιπὸν δὲν διατρέβουσιν εἰς τὸ ἐπέκεινα, ἀλλ' εἶνε δυνάμεις ἐνεργοὶ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, πλαστικαὶ ἀρχαί. Ὡς τοιαύτας δὲ καλεῖ αὐτὰς ὁ Ἀριστοτέλης εἶδος.

Εἶδος πράγματός τινος δὲν εἶνε λοιπὸν μόνον ἡ ἐξωτερικὴ αὐτοῦ μορφή, τὸ σχῆμα, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐννοια τοῦ γένους, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκει τοῦτο. Διὰ τοῦτο δυνάμει ἐκ παντὸς καθ' ἕκαστον ἀντικειμένου νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν ἐννοίαν γένους. Ἡ ἐννοια ὁμῶς αὕτη δὲν εἶνέ τι τὸ ἀφηρημένον καὶ ἀδρανές, ἀλλὰ ἡ ἐν ἐκάστῳ πράγματι ἔμμονος καὶ τὴν ὕλην κινουῦσα δύναμις, ἣτις δημιουργεῖ καὶ τὴν μορφήν αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν καταφαίνεται ὅτι τὸ εἶδος εἶνε συγχρόνως ἡ αἰτία τοῦ σώματος. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς εἶνε συγχρόνως δεδομένος καὶ ὁ τρόπος τῶν λειτουργιῶν αὐτοῦ, ἄλλαις λέξεσιν ὁ προορισμὸς του, ἡ ἐννοια τοῦ εἶδους εἶνε συγχρόνως καὶ ἐννοια τοῦ σκοποῦ, ὅστις ἀποτελεῖ τὴν φύσιν τοῦ πράγματος ἢ τὴν ἐσωτερικὴν, τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ μορφήν. Ὡς σκοπὸς εἶνε τὸ εἶδος ἡ πρωταρχικὴ καὶ ἐνεργὸς ἀρχή. Κατέστη κινουῦσα αἰτία, δι'

ἥς ἐγεννήθη ἡ μορφή μόνον ἵνα πραγματοποιήσῃ ἑαυ-
τὴν ὡς σκοπὸν. Ἡ γνῶσις ἡμῶν ἀκολουθεῖ τὴν ἀντί-
θετον ὁδὸν κατὰ τὴν ἔρευναν τῶν ὄντων. Διότι ὁρμᾶται
ἀπὸ τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς, ἵνα ἐξ αὐτῆς διεισδύσῃ εἰς
τὰ αἷτια καὶ ἐξ αὐτῶν πάλιν εἰς τοὺς σκοπούς.

Τὰ εἶδη εἶνε μὲν αἱ ἐνεργοὶ ἀρχαὶ ἐν τοῖς πράγμασι
καὶ ἀποτελοῦσι τὴν φύσιν αὐτῶν, ἀλλ' ὅμως δὲν εἶνε αὐτὰ
ταῦτα τὰ πράγματα. Διότι πρὸς τὴν ὑπόστασιν αὐτῶν
εἶνε ἀναγκαία καὶ ἡ ὕλη. Ἄνευ αὐτῆς τὰ πράγματα εἶνέ
τι ἀδύνατον, ἀκριβῶς ὅπως εἶνε ἀκατανόητα ἄνευ τοῦ
εἴδους. Ἀλλ' ἐνῶ τὸ εἶδος εἶνε τὸ κινουῦν καὶ ἐνεργόν,
ἀποτελεῖ ἡ ὕλη τὴν νεκράν, ἀκίνητον καὶ ἔξωθεν κινου-
μένην ἀρχὴν ἐν τοῖς πράγμασιν. Ὅπως δὲ τὸ εἶδος ἄνευ
ὕλης, οὕτω εἶνε ἀδύνατος καὶ ἡ ὕλη ἄνευ τοῦ εἴδους.
Καθ' ἑαυτὴν οὐδεμίαν πραγματικότητα κέκτηται. Εἶνε
τὸ δυνάμει ὑπάρχον, ἐξ οὗ δύνανται νὰ γεννηθοῦν τὰ
πάντα, ἄμορφος χῶρος. Ἐξ ἄλλου καὶ τὰ εἶδη, πλὴν δύο,
τοῦ θεοῦ καὶ τῆς ψυχῆς, τὰ ὅποια μόνα ἀντιστοιχοῦσιν εἰς
τὰς ἰδέας τοῦ Πλάτωνος, δὲν ὑπάρχουσι καθ' ἑαυτά. Εἶνε
καθαρὰ ἐνέργεια δι' ἧς λαμβάνουσιν ὑπόστασιν τὰ πράγ-
ματα. Πραγματικὴ εἶνε μόνον ἡ μορφὴν λαβοῦσα ὕλη,
τ.ἔ. τὰ καθ' ἕκαστον πράγματα. Ταῦτα ἀποτελοῦσι τὴν
πραγματικότητα, εἶνε ἡ οὐσία.

Τὰ ὄντα δημιουργοῦνται διὰ τῆς ἐπὶ τῆς ὕλης κυ-
ριαρχίας τοῦ εἴδους, ὅπερ κινεῖ καὶ διαμορφώνει αὐτήν.

Κατὰ ταῦτα ἀμφοτέρω, ὕλη καὶ μορφή, εἶνε ἀπαραί-
τητα διὰ τὴν ὑπόστασιν τῶν πραγμάτων. Μείζονα ὅμως
σπουδαιότητα κέκτηται τὸ εἶδος. Διότι ἐνῶ ἡ ὕλη εἶνέ τι
τὸ ἐντελῶς παθητικόν, εἶνε τὸ εἶδος τὸ ποιητικὸν στοι-
χεῖον, ἡ ἐντελέχεια τοῦ σώματος, ὁ σκοπός, ὅστις διὰ τοῦ
σχήματος καταντᾷ εἰς τὴν πραγματοποίησιν ἑαυτοῦ. Ἐξω-
τερικὴ μορφή καὶ ἐσωτερικὸν εἶδος ἡ σκοπὸς τελοῦν εἰς
στενωτάτην ἀλληλεπίδρασιν. Ἡ πραγματοποίησις τῆς μορ-

φῆς εἶνε συγχρόνως πραγματοποίησις τοῦ σκοποῦ. Ἡ μεταβολὴ αὐτῆς συνεπιφέρει καὶ μεταβολὴν τοῦ σκοποῦ, ἢ ἀντιστρόφως ἢ μεταβολὴ τοῦ εἴδους ἢ τοῦ σκοποῦ συνεπάγεται καὶ τὴν μεταβολὴν τοῦ ἔξωτερικοῦ σχήματος. Ἐπειδὴ δὲ ὅλα τὰ ὄντα κατατείνουσι πρὸς αἰεὶ ἀνωτέρους σκοπούς, μεταβάλλονται διαρκῶς τὰ πάντα ἐξελισσόμενα πρὸς ἀνωτέρας μορφάς. Ἐν ἑκάστῳ σταδίῳ τῆς ἐξελίξεως ταύτης τελεῖ ἕκαστον πράγμα εἰς διττὴν τινα σχέσιν. Ὡς πρὸς τὴν ὕλην ἐκ τῆς ὁποίας διεμορφώθη, εἶνε εἶδος, ἀλλ' ὡς πρὸς τοὺς ὑψηλοτέρους σκοπούς, πρὸς τοὺς ὁποίους κατατείνει, εἶνε καὶ αὐτὸ ὕλη. Ὁ σπόρος λ.χ. ἐν σχέσει πρὸς τὸ δένδρον, ὅπερ μέλλει νὰ προέλθῃ ἐξ αὐτοῦ, εἶνε ὕλη. Εἶνε φανερόν ὅτι ἐφ' ὅσον τὰ καθ' ἕκαστον προσλαμβάνουσιν ἑκάστοτε ὅλον ἐν ὑψηλοτέρας μορφάς, μεταβαίνει καὶ ὁ κόσμος ὡς ὅλον εἰς αἰεὶ ἀνώτερα στάδια. Ἡ προϊοῦσα αὕτη ἐξέλιξις ἀποτελεῖ τὸν σκοπὸν τῆς φύσεως, εἰς τὸν ὁποῖον ὑπηρετοῦσιν ὅλοι οἱ ἐπὶ μέρους σκοποί, διότι ἕκαστον ὄν δὲν εἶνε μόνον σκοπὸς ἑαυτοῦ, ἀλλὰ καὶ μέσον πρὸς πραγματοποίησιν ἀνωτέρων σκοπῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων πάλιν στηρίζονται ἄλλοι ἔτι ὑψηλότεροι, οὕτως ὥστε πάντες συνεργάζονται πρὸς πραγματοποίησιν τοῦ ἐνὸς μεγάλου σκοποῦ, ὅστις εἶνε ὁ κόσμος ὡς ὅλον. Οὕτω ὁλόκληρον τὸ σύμπαν ἀποτελεῖ ἱεραρχίαν σκοπῶν, ἐν τῇ ὁποίᾳ τόσον τὰ ἐπὶ μέρος ὅσον καὶ τὸ ὅλον τελεῖ εἰς διαρκῆ ἐξέλιξιν πρὸς αἰεὶ ἀνωτέρους σκοπούς.

Ἄλλὰ ποῖος ὁ ὑψιστος καὶ ἔσχατος σκοπός, πρὸς τὸν ὁποῖον κατατείνει ὁ κόσμος; Τοῦτο μανθάνομεν, λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, ἐὰν ἐξετάσωμεν τὴν σχέσιν εἴδους καὶ ὕλης κατὰ τὰ διάφορα στάδια τῆς πρὸς ἀνωτέρους σκοπούς ἐξελίξεως. Ἡ ὕλη ὑποχωρεῖ ὅλον ἐν περισσότερον ὅσον ἀνώτεραι εἶνε αἱ ἑκάστοτε πραγματοποιούμεναι μορφαί. Συμβαίνει ὅ,τι καὶ περὶ τὸ ἔργον τοῦ καλλιτέχνου. Ἡ ὕλη, ἐξ ἧς λ.χ. πλάττει τὸν ἀνδριάντα, ὑποχωρεῖ ἀναλό-

γως πρὸς τὸν βαθμὸν τῆς ἐμφανίσεως τῆς μορφῆς ἢ τῆς ιδέας, ἕως ὅτου δὲν βλέπομεν πλέον ἐν τῷ μαρμάρῳ τὴν ὕλην, ἀλλὰ τὸ καθαρὸν εἶδος. Κατὰ παραπλήσιον τρόπον ὑπερνικᾷ τὴν ὕλην τὸ εἶδος κατὰ τὰ διάφορα στάδια τῆς ἐξελίξεως τῶν ὄντων. Σκοπὸς λοιπὸν αὐτῆς εἶνε ἡ πλήρης ἀπὸ τῆς ὕλης ἀπαλλαγὴ καὶ ἡ ἀπεργασία τοῦ καθαροῦ εἶδους, ἄλλαις λέξεσιν ἢ παντελῆς πνευματοποίησης τῶν ὄντων. Τοῦτο εἶνε τὸ ὑψιστὸν εἶδος τοῦ κόσμου καὶ ὁ ἔσχατος αὐτοῦ σκοπός. Ἄλλ' ὡς ἡ ἐν τῷ πνεύματι τοῦ καλλιτέχνου ιδέα εἶνε συγχρόνως ὁ σκοπὸς τοῦ καλλιτεχνήματος καὶ τὸ κινουῦν αἷτιον, τοιοῦτοτρόπως καὶ τὸ ὑψιστὸν καθαρὸν εἶδος εἶνε ἅμα ὑψιστος σκοπὸς καὶ ἔσχατον κινουῦν αἷτιον. Πρὸ πάσης ἀρχῆς τοῦ κόσμου ὑπάρχον δίδει τὴν πρώτην ὤθησιν πρὸς τὴν κίνησιν τῆς ὕλης. Εἶνε τὸ πνεῦμα, ὅπερ διαπλάττει τὸν κόσμον καὶ διέπει αὐτὸν κατὰ προδιαγεγραμμένους σκοπούς, τ.ἔ. ὁ θεός. Κατὰ ταῦτα ὁ θεὸς ὑπάρχει πρὸ τοῦ κόσμου, εἶνε αἰώνιος καὶ ἅμα ἄυλος, καθαρὸν πνεῦμα, δηλαδὴ καθαρὸν εἶδος καὶ ὡς τοιοῦτο καθαρὰ ἐνέργεια. Δημιουργὸς τοῦ κόσμου καὶ πρῶτον κινουῦν, εἶνε οὐ μόνον ὑπερβατικός, ἀλλὰ ταυτοχρόνως ἔμμονος, ἐν τῷ κόσμῳ, ἐνδοκοσμικός. Ὡς τοιοῦτος ρυθμίζει τὴν ἐξέλιξιν τοῦ κόσμου, δρῶν ἐν αὐτῷ κατὰ σκοπούς, εἶνε δηλαδὴ καὶ κατὰ λόγον νοοῦν, προσωπικὸν ὄν.

Ἐπὶ τῶν μεταφυσικῶν τούτων βάσεων στηρίζει ὁ Σταγειρίτης τὴν ἐξήγησιν τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ. Πᾶν φαινόμενον τῆς φύσεως προϋποθέτει τὸ μὲν τὰς τέσσαρας ἐκεῖνας μεταφυσικὰς ἀρχάς, ὕλην, εἶδος, αἷτιον καὶ σκοπὸν, τὸ δὲ κίνησιν, χῶρον καὶ χρόνον. Καὶ τὸν μὲν χῶρον ὀρίζει ὁ Ἄριστοτέλης ὡς τὸ δυνάμει, τὸν δὲ χρόνον ὡς τὸ μέτρον τῆς κινήσεως. Ἡ κίνησις εἶνε μετάβασις ἀπὸ τοῦ δυνάμει εἶναι εἰς τὴν καθαρὰν ἐνέργειαν, ἐπειδὴ δὲ ἡ τελειοτάτη κίνησις εἶνε ἡ κυκλοτεροῦς, τὸ σύμ-

παν εἶνε σφαιροειδὲς καὶ ἡ τροχιά τῶν ἀπλανῶν περιγράφει μεγίστους κύκλους. Κυκλικὴ εἶνε καὶ ἡ τροχιά τῶν πλανητῶν, ἀλλὰ ἐν τῷ κέντρῳ τῆς σφαίρας, ὅπου ἴσταται ἀκίνητος ἡ γῆ, ἀπέχουσα μᾶλλον πάντων τῶν σωμάτων ἀπὸ τοῦ θεοῦ, ὅστις ἐν τοῖς ἐσχάτοις ὁρίοις τῆς σφαίρας τῶν ἀπλανῶν μεταδίδει εἰς αὐτοὺς τὴν κίνησιν καὶ δι' αὐτῶν εἰς πάντα τὰ ἄλλα οὐράνια σώματα. Ἡ πρώτη δὲ ὥθησις παρήγαγεν ἐκ τῆς ἀμόρφου ὕλης τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, πῦρ, ὕδωρ, ἀέρα καὶ γῆν, διὰ τῆς μείξεως τῶν ὁποίων ἐγεννήθησαν τὰ καθ' ἕκαστον ὄντα τῆς φύσεως.

Τὸ ὑψιστον εἶδος ἐπὶ τῆς γῆς εἶνε ὁ ἄνθρωπος. Τὴν φύσιν αὐτοῦ ἐκφράζει ἡ ψυχὴ του καὶ δὴ τὸ αὐτοτελῶς νοοῦν μέρος αὐτῆς, ὁ λόγος. Ὁ ἄνθρωπος εἶνε τὸ τελευταῖον μέρος τῆς μακρᾶς σειρᾶς τῆς ἐξελίξεως τῶν ἀνοργάνων καὶ ὀργανικῶν ὄντων. Τούτων τὰ μὲν ἀνόργανα μεταβάλλονται δι' ἐξωτερικῶν μόνον ἐπιδράσεων, ἔχοντα μὲν εἶδος, ἀλλ' οὐχὶ ψυχὴν, τὰ δὲ ἐνόργανα τοῦναντίον εἶνε πεπροικισμένα δι' αὐτοτελοῦς ἀρχῆς, τῆς ψυχῆς. Ἀλλὰ τὰ μὲν φυτὰ κέκτηνται θρεπτικὴν μόνον ψυχὴν, τὰ δὲ ζῶα θρεπτικὴν ἅμα καὶ αἰσθητικὴν. Εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου προστίθεται καὶ τρίτη τις δύναμις, ἡ νόησις. Ταύτην διακρίνει αὐτοτέλεια, διὰ τοῦτο κυριαρχεῖ τῶν δύο ἄλλων ἐνεργειῶν τῆς ψυχῆς καὶ ρυθμίζει αὐτάς, τ.ἔ. τὸ εἶδος τοῦ σώματος, ἐπειδὴ ἐκεῖναι κανονίζουσι τὰς λειτουργίας αὐτοῦ, ὡς τὸ εἶδος τὰ τῆς ἀνοργάνου φύσεως. Διὰ τοῦτο ὁ λόγος καλεῖται ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους εἶδος εἶδους καὶ ἡ ὑπαρξίς αὐτοῦ θεωρεῖται ἀνεξάρτητος τῆς ὕλης. Εἶνε καθαρὰ ἐνέργεια, ὡς ὁ θεός, καὶ ἔνεκα τούτου ἀνώλεθρος καὶ ἀθάνατος. Ὁ Ἀριστοτέλης λοιπὸν ἀποδέχεται συμφώνως πρὸς τὰ ἀνωτέρω καθαρὸν καὶ ἄϋλον εἶδος ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν τέλει τῆς ἀναπτύξεως τοῦ κόσμου.

Καὶ ἐν τῇ ἠθικῇ ἀφορμᾶται ὁ φιλόσοφος ἀπὸ τῶν

πραγματικῶν δεδομένων τῆς ἐμπειρίας. Βάσις τῆς ἀρετῆς εἶνε αἱ ὁρμαί, ἐκ τῶν ὁποίων ἐκπηγάζει ἡ προᾶξις. Ἄλλὰ ἡ ὑπ' αὐτάς δουλεία εἶνε ἀνάρμοστος εἰς τὸν ἄνθρωπον. Διὰ τοῦτο δέον νὰ ἀπαλλάσσεται αὐτῆς τῆ βοήθεια τοῦ λόγου, ὅστις ἔργον ἔχει νὰ ρυθμίζῃ τὰς ἐπιθυμίας, τὰς ὁρμὰς καὶ ἀψιθυμίας. Ἀρετὴ εἶνε ἡ δι' ἀσκήσεως ἀποκτωμένη δεξιότης πρὸς προᾶξιν πάντοτε κατὰ λόγον τελουμένην. Κατὰ λόγον δὲ δρᾶν σημαίνει τηρεῖν πάντοτε τὸ ὀρθὸν μέσον μεταξύ τῶν ἀντιθέτων ἄκρων. Ἐλευθεριότης λ. χ. εἶνε ἡ ἀρετὴ, ἥτις ἀποφεύγει τόσον τὴν ἀσωτείαν ὅσον καὶ τὴν φιλαργυρίαν. Ἡ ἀνδρεία ἴσταται μέση μεταξύ τῆς δειλίας καὶ τοῦ θράσους. Ἡ δικαιοσύνη χωρεῖ τὴν μέσην ὁδὸν μεταξύ τοῦ ἀδικεῖν καὶ τοῦ ἀδικεῖσθαι. Ὑπάρχουσι δὲ τόσα εἴδη ἀρετῶν ὅσαι καὶ βιωτικαὶ σχέσεις. Διὰ τοῦτο καὶ δι' ἐκάστην τάξιν ἀνθρώπων ἰσχύουσι διάφοροι ἀρεταί. Ὁ Ἀριστοτέλης διαιρεῖ τὰς ἀρετὰς εἰς δύο μεγάλας κατηγορίας, εἰς ἠθικὰς καὶ εἰς διανοητικάς. Τὰς πρώτας διευθύνει τὸ μέρος ἐκεῖνο τοῦ νοῦ, τὸ ὁποῖον καλεῖ παθητικὸν νοῦν, τ. ἔ. τὸ μέρος ὅπερ κυριαρχεῖ τῶν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἔξω κόσμου τελουσῶν ἐνεργειῶν, τὰς δευτέρας ρυθμίζει νοῦς ποιητικὸς. Εἶνε δὲ αὐταὶ ἐνέργειαι τοῦ νοῦ ἀπηλλαγμέναι πάσης ἀναφορᾶς πρὸς τὸν βίον, οἷαι αἱ καλλιτεχνικαὶ καὶ αἱ θεωρητικαὶ ἐνέργειαι. Αἱ διανοητικαὶ ἀρεταὶ κέκτηνται διὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἀξίαν πολὺ μεγαλυτέραν τῶν ἠθικῶν καὶ ἐν τούτῳ συμφωνεῖ πρὸς τὴν σωκρατικὴν ἠθικὴν, ὅτι καὶ αὐτὸς ὑψίστην ἀρετὴν θεωρεῖ τὴν σοφίαν.

Ἡ ἐμπειρικὴ πραγματοκρατία καὶ σχετικοκρατία τοῦ Ἀριστοτέλους καταφαίνεται καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ αὐτοῦ περὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ κατ' ἀρετὴν βίου. Ὁ σκοπὸς οὗτος εἶνε ἡ εὐδαιμονία, ἥτις συνίσταται εἰς τὸ εὐάρεστον συναίσθημα τὸ συνοδεῦον τὴν ὀρθὴν προᾶξιν, ἔτι δὲ καὶ εἰς

τὴν τὸν ἄνθρωπον ἐξαίρουσαν συναίσθησιν ὅτι κατέβαλε τὰς ταπεινὰς αὐτοῦ ὁρμάς. Ἄλλ' ὁ ὑψιστος βαθμὸς τῆς εὐδαιμονίας ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς παντελῶς ἐλευθέρως ἐνεργείας τοῦ λόγου, ἣτις εἶνε ἡ ὑψίστη τῶν ἀρετῶν, ἡ σοφία. Ἐν τῇ κτήσει αὐτῆς συναισθάνεται ἑαυτὸν ὁ ἄνθρωπος ἀπηλλαγμένον παντὸς ἐξωτερικοῦ καὶ ὑλικοῦ δεσμοῦ καὶ προσκτᾶται τὴν συνείδησιν τῆς θείας αὐτοῦ φύσεως καὶ καταγωγῆς. Ἄλλ' ὅμως οὐδ' ἡ μακαρία αὕτη κατάστασις εἶνε ἐντελῶς ἀπηλλαγμένη τῆς ὀχλήσεως ἐξωτερικῶν συνθηκῶν, οἷαι εἶνε λ. χ. ἡ κατάστασις τῆς σωματικῆς καὶ πνευματικῆς ὑγείας. Οὕτω αἱ περὶ ἀρετῆς καὶ εὐδαιμονίας ἔννοιαι τοῦ Ἀριστοτέλους συνδέονται πάντοτε πρὸς δεδομένας σχέσεις καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον εἶνε κατορθωταὶ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν παρὰ Πλάτωνι ἀπόλυτον αὐτῶν χαρακτῆρα, συνεπεία τοῦ ὁποίου καταντῶσιν ὑπερβατικοὶ σκοποὶ, ἰδανικά, πρὸς τὰ ὁποῖα στρέφεται μάτην ἡ νοσταλγία καὶ ἡ προσπάθεια τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς.

Τὴν αὐτὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ τῆς ἀπολυτοκρατίας τοῦ Πλάτωνος καὶ τῆς σχετικοκρατίας παρατηροῦμεν καὶ ἐν τῇ περὶ πολιτείας διδασκαλίᾳ τοῦ Σταγειρίτου. Τὸ κράτος ἐγεννήθη καὶ αὐτὸ ὑπὸ ὠρισμένας συνθήκας, διαφόρους κατὰ γεωγραφικὰ κλίματα καὶ λαούς. Ἀποκλείεται λοιπὸν ἡ πανταχοῦ καὶ πάντοτε ἐφαρμογὴ ἑνὸς καθολικῶς ἰσχύοντος πολιτεύματος, ὡς ἤθελεν ὁ Πλάτων. Τοῦναντίον ἡ μορφή αὐτοῦ ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς φυσικῆς ὁρμῆς τῶν καθ' ἕκαστον πρὸς ἀρετὴν καὶ εὐδαιμονίαν καὶ δέον νὰ προσαρμόζεται πρὸς αὐτὴν κατὰ τρόπον ἐξασφαλίζοντα τὴν προαγωγὴν αὐτῶν. Διότι τὸ κράτος εἶνε κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη ὁ θεσμός, ἐν τῷ ὁποίῳ δέον νὰ πραγματοποιηῖται ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ εὐδαιμονία. Ἐντεῦθεν γίνεται φανερόν ὅτι ἡ περὶ πολιτείας διδασκαλία αὐτοῦ τελεῖ εἰς στενὴν σχέσιν πρὸς τὰς ἠθικὰς αὐτοῦ ιδέας.

Πρὸς πραγματοποίησιν δὲ τοῦ σκοποῦ ἐκείνου ἀπαιτεῖται συντεταγμένη κοινωνία, πρὸς τὴν ὁποίαν ῥέπει ἐκ φύσεως ὁ ἄνθρωπος ἐπειδὴ εἶνε ζῶον πολιτικόν.

Αἱ μορφαὶ τῶν πολιτευμάτων διαδέχονται ἀλλήλας ἀφ' ἑαυτῶν κατὰ ἐξελικτικόν τινα νόμον. Τὸ καλὸν πολίτευμα μεθίσταται εἰς κακόν, τοῦτο δὲ πάλιν ὡς ἀνίκανον πρὸς ζωὴν ἀντικαθίσταται ὑπὸ τοῦ προσεχεστέρου. Λαοὶ ἀνήκοντες εἰς τὴν κατωτάτην βαθμίδα τοῦ πολιτισμοῦ κυβερνῶνται ἄριστα ὑφ' ἑνός, τοῦ κρατίστου, καὶ διὰ τοῦτο ἡ βασιλεία εἶνε τὸ μάλιστα εὐεργετικὸν πολίτευμα, ὅπερ ἀρμόζει εἰς αὐτούς. Ἡ βασιλεία μεθίσταται εἰς τυραννίδα, ὅταν κυβερνᾷ ὄχι ὁ κράτιστος ἀλλ' ὁ ἰσχυρότατος. Κατὰ τὴν ἀμέσως ἐπομένην βαθμίδα ἀπαλλάσσεται ταύτης ὁ λαός, ἐπειδὴ ἐκπίπτοντος τοῦ τυράννου τὴν ἀρχὴν διαχειρίζονται ἀπὸ κοινοῦ οἱ ἄριστοι. Ἡ ἀριστοκρατία αὕτη μεταβάλλεται πάλιν εἰς ὀλιγαρχίαν, ὅταν τὴν ἀρχὴν καταλαμβάνωσιν ὄχι πλέον οἱ ἄριστοι, ἀλλ' οἱ δημαγωγοί, διαθρύπτοντες τὰς ἀδυναμίας τοῦ λαοῦ. Ἐπὶ ἀνωτέρας βαθμίδος πολιτισμοῦ τὴν ὀλιγαρχίαν ἀνατρέπει αὐτὸς ὁ λαός καὶ ἀντικαθιστᾷ διὰ τῆς δημοκρατίας, κυβερνῶν ὡς σύνολον τὰς ἑαυτοῦ τύχας. Ἐν αὐτῇ ὁμως ἐνυπάρχει ὁ κίνδυνος τῆς ὀχλοκρατίας, ἣτις ἄγει πάλιν εἰς τὴν βασιλείαν. Πρὸς ἀποφυγὴν τῶν βιαίων ἀνατροπῶν φρονεῖ ὁ Ἀριστοτέλης ὅτι τὸν λαὸν ἀνάγκη νὰ κυβερνῶσιν οἱ ἄριστοι ἀκόμη καὶ ἐν τῇ ἀνωτάτῃ βαθμίδι τοῦ πολιτισμοῦ, ἂν καὶ κράτιστον τῶν πολιτευμάτων θεωρεῖ τὴν δημοκρατίαν. Ἡ μορφή ἐκείνη τοῦ πολιτεύματος ἴσταται μέση μεταξὺ βασιλείας καὶ δημοκρατίας.

Η ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Αἱ θεμελιώδεις ἰδέαι, αἵτινες διήκουσι διὰ τοῦ συστήματος τοῦ Ἀριστοτέλους, εἶνε αἱ ἀκόλουθοι δύο:

Ε.Π.Α. της Κ.τ.Π
ΙΚΑΝΝΙΝΑ 2006

Πρῶτον ἡ ἰδέα τῆς ἐν τῷ καθ' ἕκαστον ἐμμονῆς τοῦ γενικοῦ καὶ δεύτερον ἡ ἰδέα τῆς ἐκ τῆς ἐμμονῆς ταύτης προελθούσης ἐξελίξεως τῶν ἐπὶ μέρους καὶ τοῦ συνόλου πρὸς ὑψηλοτέρας μορφάς. Ἡ φιλοσοφία αὐτοῦ χαρακτηρίζεται ὡς πραγματοκρατία, ἐπειδὴ τὸν κόσμον θεωρεῖ κατὰ τὰς πραγματικὰς αὐτοῦ σχέσεις, ἀναγνωρίζων τόσον τὸ ὑλικὸν αὐτοῦ περιεχόμενον, ὅσον καὶ τὸ ἐν αὐτῷ ἐνεργοῦν πνεῦμα. Ἀπὸ τῆς ἐπόψεως ταύτης ὁμιλοῦμεν καὶ περὶ διαρχίας παρ' αὐτῷ, ἐν τῇ ὁποία ὅμως τὸ πνευματικὸν στοιχεῖον κέκτηται σημασίαν πολὺ μεγαλυτέραν τῆς τοῦ ὑλικοῦ, ἐφ' ὅσον τὸ εἶδος κυριαρχεῖ τῆς ὕλης καὶ ἐφ' ὅσον ὁ σκοπὸς συνίσταται εἰς τὸν πλήρη ἀφανισμόν τοῦ ὑλικοῦ χαρακτῆρος τῶν ὄντων. Ἡ πραγματοκρατία τοῦ Ἀριστοτέλους ὀφείλεται κατὰ πολὺ εἰς τὸ τεράστιον ἐπιστημονικὸν ὑλικόν, ἀποτέλεσμα ἀκαταπονήτου παρατηρήσεως καὶ φιλοπονίας. Τὸ γνῶρισμα τοῦτο τῆς φύσεως αὐτοῦ ἀπαντῶμεν καὶ παρὰ τοῖς διαδόχοις του, οἵτινες εἶνε περισσότερον σοφοὶ καὶ εἰς τὸ πλάτος ἀποβλέποντες, ὀλιγώτερον δημιουργικὰ πνεύματα. Δι' αὐτῶν ἡ περιπατητικὴ σχολή, ὡς ὠνομάσθη ἡ σχολὴ τοῦ Σταγειρίτου, ἀπέβη κέντρον καὶ ἐστία ἐπιστημονικῆς δράσεως, ἣτις ἀρέσκειται κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν καλλιέργειαν καὶ τὴν προαγωγὴν τῆς εἰδικότητος. Ὁ ἄμεσος διάδοχος αὐτοῦ ἐν τῇ σχολαρχίᾳ Θεόφραστος ἔγραψε περὶ πάντων σχεδὸν τῶν κλάδων τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως. Εἰς τὰ περὶ βοτανικῆς συγγράμματα αὐτοῦ περιγράφει πεντακόσια εἶδη φυτῶν, εἰς δὲ τὴν ἱστορίαν τῶν δοξῶν τῶν φιλοσόφων συλλέγει καὶ ἀναλύει κριτικῶς τὰς θεωρίας αὐτῶν περὶ τῆς φύσεως. Ἐξ αὐτοῦ ἀντλοῦσι βραδύτερον ἀπ' εὐθείας ἢ ἐμμέσως ὅλοι οἱ δοξογράφοι. Τὸ ἔργον ὅμως, εἰς τὸ ὁποῖον ὀφείλει τὴν φήμην του, εἶνε οἱ «Ἠθικοὶ χαρακτῆρες», περιγραφὴ ὠρισμένων χαρακτηριστικῶν τύπων, τὴν ὁποίαν ἐπρόκειτο ἴσως νὰ χρησι-

μοποίησι ὡς σύλλογὴν παραδειγμάτων διὰ τὴν ἠθικὴν. Ἄλλοι γνωστοὶ ἀριστοτελικοὶ εἶνε ὁ *Εὐδήμος*, ὅστις ἐπεξεργάσθη τὰ ἠθικὰ σγγράμματα τοῦ διδασκάλου, *Δικαίαρχος* ὁ ἐκ *Μεσσήνης*, συγγραφεὺς τῆς πρώτης ἱστορίας τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ, *Δημήτριος* ὁ *Φαληρεὺς*, ὅστις ἐνέπνευσεν εἰς τοὺς *Πτολεμαίους* τὴν ἰδέαν τῆς ἰδρύσεως βιβλιοθήκης ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, διὰ τῆς ὁποίας προήχθησαν ἅπειρον ὅσον αἱ φιλολογικαὶ καὶ καθ' ὅλου αἱ ἐπιστημονικαὶ σπουδαί, *Ἀνδρόνικος* ὁ *Ρόδιος*, ὅστις διὰ τῆς ἐκδόσεως καὶ τοῦ ὑπομνηματισμοῦ τῶν ἔργων τοῦ Ἀριστοτέλους συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀναβίωσιν τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας. Σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου συγκεράννυται αὕτη πρὸς τὰς ἰδέας ἄλλων φιλοσοφικῶν συστημάτων, ὡς συνέβη καὶ περὶ τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Πλάτωνος, ἰδίᾳ δὲ πρὸς τὴν φιλοσοφίαν τῶν *Στωϊκῶν*. Ἡ ἐπίδρασις αὐτῆς ἐπὶ τῶν ἔπειτα χρόνων ἀπέβη τεραστία. Ἀφ' ἐνὸς γονιμοποιεῖ τὴν ἐπιστήμην καὶ ἐμπνέει τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἔρευναν, ἣτις χρησιμοποιοῖ τὴν ὀρολογίαν καὶ τὰς μεθόδους τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἀφ' ἑτέρου χρησιμοποιοῖται ὑπὸ τῆς χριστιανικῆς θεολογίας πρὸς διαπίστωσιν καὶ ἀπόδειξιν τῆς διδασκαλίας τῆς νέας θρησκείας, ὁ πρὸς τὴν ὁποίαν σύνδεσμος διατηρεῖται ἀρρήκτως ἐπὶ αἰῶνας ὀλοκλήρους.

Ὁ κοινὸς σεβασμὸς καὶ ἡ ἀγάπη, τὴν ὁποίαν τρέφουσι πρὸς αὐτὸν Χριστιανοί, Μωαμεθανοὶ καὶ Ἰουδαῖοι, συμβάλλει, ὡς παρετήρησεν ὁ *Κόμπερτς*, εἰς τὴν πραγμάτωσιν τοῦ ἰδανικοῦ, ὅπερ ἀπετέλεσε τὸ ὠραιότερον ὄνειρον τοῦ μεγάλου μαθητοῦ του, εἰς τὴν συγχώνευσιν Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, τὴν ὁποίαν διὰ σκληρῶν ἀγώνων ἐπεδίωξε νὰ συντελέσῃ ὁ Ἀλέξανδρος. Ἡ σύνδεσις τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας ὠδήγησεν εἰς τὴν σχολαστικὴν φιλοσοφίαν καὶ θεολογίαν τῶν μέσων αἰώνων, τῆς ὁποίας

ἔξοχώτερος ἀντιπρόσωπος ἀπεδείχθη Θωμᾶς ὁ Ἀκινᾶτος. Δι' αὐτοῦ πρὸ πάντων ἀσκεῖ τὸ πνεῦμα τοῦ Ἀριστοτέλους ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ πνευματικοῦ βίου τῶν νεωτέρων χρόνων, μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν.

Γ'— ΗΘΙΚΗ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

ΟΙ ΣΤΩΙΚΟΙ

Ἡ ἐπιστημονικὴ γνῶσις τοῦ κόσμου καὶ ἡ θέσις τοῦ ἀνθρώπου ἐν αὐτῷ, τουτέστι τὸ ἐπιστημονικὸν καὶ τὸ ἠθικὸν πρόβλημα, εἶνε τὰ δύο διαφέροντα, τὰ ὅποια ἀπησχόλησαν τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν. Τὸ πρῶτον τῶν προβλημάτων τούτων ἔφθασεν εἰς τὸ ὑψιστον σημεῖον τῆς ἀκμῆς διὰ τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἀπὸ τούτου ὅμως αἱ ἐπιστῆμαι ἀποχωρίζονται τῆς φιλοσοφίας, ἡ δὲ τελευταία αὕτη ὑπολείπεται ὡς ροπή πρὸς καθολικὴν περὶ κόσμου θεωρίαν, ἣτις συνδέεται ἅμα πρὸς τὴν βιοθεωρίαν καὶ πληροῖ οὕτω καὶ τὴν πρακτικὴν ἀποστολὴν τῆς φιλοσοφίας. Τὸν πρακτικὸν τοῦτον χαρακτῆρα φέρει ἡ φιλοσοφικὴ διανόησις ἀπὸ τῶν μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη χρόνων, τρεπομένη πρὸς τὴν λύσιν τοῦ ἠθικοῦ προβλήματος κυρίως. Κοινὸν γνώρισμα τῶν χρόνων τῆς περιόδου ταύτης δὲν εἶνε αἱ μεγάλαι προσωπικότητες, ἀλλ' ἡ πρὸς ἀλλήλας ἕξις τῶν ἐπὶ σταθερῶν παραδόσεων ἰδρυμένων φιλοσοφικῶν σχολῶν. Συγχρόνως κοινὴ εἰς πάσας εἶνε ἡ περὶ τῆς πρὸς εὐδαιμονίαν ὁδοῦ διδασκαλία, τῆς ὁποίας τὸ πόρισμα εἶνε ἐν πάσαις τὸ αὐτὸ κατ' οὐσίαν. Ἐν πάσαις συνεχίζεται ἡ παράδοσις τῶν σωκρατικῶν σχολῶν, πᾶσαι δὲ ἐπίσης παραλαμβάνουσιν ἰδέας ἐκ τῶν ἀρχαιότερων φιλοσοφημάτων, ὡς π.χ. ἐκ τοῦ Ἡρακλείτου ἢ Στοᾶ, ἐκ τοῦ Δημοκρίτου ὁ Ἐπίκουρος. Δὲν εἶνε λοιπὸν παντελῶς ξέναι πρὸς τὰ ἐπιστημονικὰ διαφέροντα· τοῦναντίον ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἐκείνων κινουῦνται πρὸς τὴν

πραγματείαν θεωρητικῶν προβλημάτων, ἀλλ' ἄνευ πρωτοτυπίας τινός. Τὸ κέντρον περὶ ὃ στρέφονται ἀποτελοῦσι τὰ ἠθικά, πρακτικὰ προβλήματα, ἢ ἐκζήτησις τοῦ νοήματος τοῦ κόσμου καὶ τῆς ὑπάρξεως. Τὸ κυριώτερον αἷτιον τῆς τροπῆς ταύτης συνίσταται εἰς τὴν μεταβολὴν τῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς τοῦ ἀτόμου καὶ εἰς τὸν κλονισμόν τῆς ἑναντι τοῦ συνόλου θέσεως αὐτοῦ. Ἡ διάλυσις τῆς πόλεως ἐπήνεγκε βαθεῖαν διάσεισιν τῆς κατὰ παράδοσιν θρησκείας καὶ ἠθικῆς, ἔτι δὲ καὶ τῶν ἐθνικῶν δεσμῶν. Τὸ ἄτομον δὲν ἔχει πλέον ποῦ νὰ στηριχθῆ εἰμὴ ἐπὶ τῶν ἰδίων αὐτοῦ δυνάμεων. Ἐντεῦθεν τρέπεται ἐπὶ τὴν ζήτησιν ἰδίων ἀρχῶν, ἵνα τῇ βοήθειᾳ αὐτῶν προφυλάξῃ τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ φύσιν κατὰ τοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς. Τὸ ἐγὼ καθίσταται τὸ μόνον καὶ κύριον ὑποκείμενον τοῦ στοχασμοῦ καὶ τῆς μερίμνης καὶ ἢ αὐτογνωσία, τὸ γνῶθι σαυτόν, ἢ σπουδαιοτάτη τῶν ἀσχολιῶν τῆς φιλοσοφίας τῆς νέας περιόδου.

Κυριωτάτη τῶν ροπῶν αὐτῶν εἶνε ἡ τῆς Στοᾶς. Ἰδρυτῆς αὐτῆς ἐγένετο περὶ τὸ 300 π.Χ. Ζήνων ὁ Κιτιεύς, ὅστις ἀπὸ τῆς κυνικῆς φιλοσοφίας ἀφορμηθεὶς δὲν παρέμεινε πιστὸς εἰς τὸ πρακτικὸν ἰδανικὸν τῆς φιλοσοφίας ταύτης, ἀλλὰ προσεπάθησε νὰ θεμελιώσῃ αὐτὴν καὶ θεωρητικῶς καὶ νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς αὐτὴν ἠθικῶς, οὕτως ὥστε νὰ ἀποφύγῃ τὴν ρῆξιν τῶν πρὸς τὴν κοινωνίαν καὶ τὸν πολιτισμὸν δεσμῶν. Μαθητεύσας παρὰ διδασκάλους διαφορωτάτων σχολῶν ἐπὶ δεκαετίαν, ἐκήρυττεν ἔπειτα τὰ ἑαυτοῦ φιλοσοφήματα ἐν τῇ Ποικίλῃ στοᾷ, ἐξ ἧς ἔλαβε τὸ ὄνομα ἢ ὅλη κατεύθυνσις. Τὸν Ζήνονα διεδέχθη ἐν τῇ ἀρχηγίᾳ τῆς σχολῆς ὁ Κλεάνθης, πρῶην πυγμαῖος, ὅστις ἐσπούδασε θητεύων τὴν νύκτα παρὰ τινὶ μυλωθρῷ. Ὁ τρόπος τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ ἦτο ἥκιστα ἔλκυστικός, καὶ διὰ τοῦτο ἡ σχολὴ διέτρεξε τὸν κίνδυνον νὰ διαλυθῆ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του. Ἡ σημασία τὴν ὁποίαν

ἀπέκτησε ἡ στωϊκὴ φιλοσοφία διὰ τὸν πνευματικὸν βίον τῆς ἑλληνιστικῆς περιόδου ὀφείλεται εἰς τὸν Χρῦσιππον, ἄνευ τοῦ ὁποίου, κατὰ τὸ διασωθὲν ρητόν, δὲν θὰ ὑφίστατο ἡ Στοά. Καταγόμενος ἐκ Σόλων τῆς Κιλικίας, ἀνέπτυξεν ἀπίστευτον σχεδὸν συγγραφικὴν παραγωγικότητα. Διεκρίνετο ἐπὶ διαλεκτικῇ δεινότητι, ὅχι ὅμως καὶ ἐπὶ κομψότητι ὕφους. Πλὴν τῶν τριῶν τούτων σημαντικωτάτων ἀρχηγῶν τῆς Στοᾶς, παρεδόθησαν εἰς ἡμᾶς καὶ ἄλλοι πολλοί, οἷοι Ἄριστων ὁ Χῖος, Διονύσιος ὁ ἐξ Ἡρακλείας, Περσιαῖος ὁ Κιτιεύς, Σφαῖρος ὁ ἐκ Βοσπόρου, Ἀπολλόδωρος ὁ ἐκ Σελευκείας, Βόηθος ὁ Σιδώνιος κ.ἄ. Τὰ εἰς ἡμᾶς διασωθέντα ἀποσπάσματα δὲν παρουσιάζουσιν οὐσιώδεις διαφοράς· διὰ τοῦτο αἱ διδασκαλῖαι τῶν φιλοσόφων τούτων ἀποτελοῦσι δι' ἡμᾶς ἓν ἑνιαῖον ὅλον.

Η ΑΡΧΑΙΑ ΣΤΟΑ

Πυρὴν τῆς στωϊκῆς φιλοσοφίας εἶνε τὸ «ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν». Πρωτεῦον κατὰ ταῦτα πρόβλημα δι' αὐτὴν ἦτο ὁ καθορισμὸς τῆς φύσεως ταύτης, ἣτις εἶνε ἡ κεντρικὴ ἔννοια τῆς στωϊκῆς σοφίας. Ὅποια τις εἶνε ἡ φύσις αὕτη καὶ ὁποία τις ἡ θέσις τοῦ ἀνθρώπου ἔναντι αὐτῆς; Σοφὸς εἶνε ὁ γνωρίζων τοῦτο, εἰς τὴν σοφίαν δὲ ταύτην ὀδηγεῖ ἡ φιλοσοφία, τὴν ὁποίαν διακρίνουν εἰς τρία μέρη, εἰς φυσικὴν, ἠθικὴν καὶ λογικὴν, συμφώνως πρὸς τὰ τρία κύρια εἶδη τῶν ἐπὶ μέρους ἀρετῶν. Κατὰ τὴν φυσικὴν τῶν στωϊκῶν τὰ ὄντα εἶνε σωματικῆς, ὑλικῆς φύσεως. Θεὸς καὶ κόσμος ἀποτελοῦσιν ἓν ἑνιαῖον ὅλον, τὸ δὲ σύμπαν διαθέεται καὶ ἐμψυχούται ὑπὸ τοῦ πυρός, ὅπερ συνέχει ὡς δύναμις, ὡς πνεῦμα, τὰ ὄντα, διαμορφώνει καὶ ζωογονεῖ ὡς διοργανοῦσα ψυχὴ τὰ φυτὰ, τὰ ζῶα καὶ τὸν ἀνθρώπον, ἐμπεριέχον ἓν ἑαυτῷ τὰ σπέρματα ὅλων τῶν δημιουργη-